

РОЗДІЛ 1
Актуальні проблеми сучасного літературознавства

УДК:821.163.41:316.356.43.Каранович

Ольга Антонова

**Картини новітньої сербської ідентичності Звонка Карановича
у трилогії «Щоденник дезертира»**

Розвідка присвячена дослідженню творчості сучасного сербського письменника Звонка Карановича, зокрема його романній трилогії «Щоденник дезертира». Увагу акцентовано на зміні жанрової парадигми в умовах нових викликів епохи, висвітленні вибудови новітньої сербської ідентичності. Дослідження зосереджене на романній творчості Звонка Карановича – автора першої трилогії в сербській літературі XXI століття і передусім – на способах і художніх методах конструювання сербської культурної ідентичності в нових історичних умовах після Балканської кризи 90-х років XX ст., що супроводжувала розпад Югославії. У статті зроблена спроба дослідити переосмислення героями творів подій 90-х років на теренах колишньої Югославії. Автор за посередництвом свої героїв здійснює спробу віднайти причини та наслідки потужної цивілізаційної поразки, якої зазнали космополітично налаштовані кола.

Ключові слова: Звонко Каранович, сербська література, ідентичність, Балканська криза.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наприкінці XX – на початку XXI століття на небосхилі сербської літератури з'явилося чимало знакових імен, що гідно її репрезентують; серед них імена таких уже знамих письменників, як Светіслав Басара, Александр Гаталіца, Горан Петрович, Драган Велікич, Владіслав Баяц, а також письменники, які належать до молодшої генерації – Срджан Срдич, Владімір Арсенієвич, Срджан Валяревич та низка інших, не менш відомих авторів. Як слушно зауважила Вероніка Ярмач в інтернет-виданні «ЛітАкцент», «парадоксально, але факт: невеликий сербський народ є унікальним у тому сенсі, скільки видатних особистостей, зокрема письменників, він подарував світові. Це пов'язано і з його незвичайною, часто драматичною історичною долею, і з бажанням зберегти свою ідентичність в епоху глобалізації. Таке прагнення є особливо актуальним в умовах тиску глобальних мов на національні мови слов'ян» [10].

Коли ми говоримо про сербську літературу межі XX–XXI століть, ми наголошуємо на глобальній політичній та екзистенційній кризі, що спричинила глибоке розчарування цілого покоління 30-літніх, яке в середині 90-х років XX століття в розпал розпаду Югославії опинилося над прірвою, на межі свого існування. Докорінна зміна багаторічного укладу союзної Югославії спричинила потужну світоглядну кризу, яка не могла не лишити свій слід у літературному процесі.

Питання вияву національної ідентичності в літературі є багатоаспектним. Безперечно, можна вивчати літературу як джерело матеріалу для розгляду питання національної ідентичності, досліджувати вплив національної ідентичності на літературний твір. Письменники завжди чутливо реагують на процеси і зміни, що відбуваються в суспільстві, і будь-який літературний твір, відповідно, є продуктом авторської свідомості. Автори часто свідомо зображають проблему національної ідентичності у своїх творах, що дає нам додаткову можливість вважати літературу благодатним матеріалом для вивчення цього питання. Літературознавець М. Попова вважає, що «з одного боку, можна розглядати літературу як одне із джерел матеріалів для вивчення

проблеми ідентичності; а з іншого – можна спробувати розглянути вплив проблеми на літературу, проаналізувати вплив національної ідентичності і національної ментальності на художній світ літературних творів» [7, с. 46].

Серед усього розмаїття талановитих сербських письменників, що рефлексували над екзистенційними питаннями після 5 жовтня 2000 року (падіння режиму Мілошевича), нас передусім цікавить постать поета та прозаїка Звонка Карановича, романна творчість якого і є предметом нашої розвідки. В інтерв'ю сербському виданню «Večernje novosti» в 2012 році Звонко Каранович критично зауважив: «Ми наражаємося на небезпеку втрати культурної ідентичності. Без неї ми перетворимося на масу анонімних користувачів матеріальних благ найрозвинутіших світових економік, а відтак – сучасними рабами» [13]. На нашу думку, цей вислів влучно характеризує не тільки центральну ідею цілої трилогії письменника «Щоденник дезертира» («Dnevnik dezertera»), а й загалом стан сербського суспільства початку нового тисячоліття.

Французький літературознавець проф. П. Шародо чітко артикулював закономірність взаємозв'язку кризи ідентичності з кризою суспільства у своїй розвідці «Мовна ідентичність, культурна ідентичність: парадоксальне взаємовідношення». Він справедливо вважав, що «роздуми на тему соціальної та культурної ідентичності стають особливо актуальними у контексті криз, характерних для наших сучасних суспільств: криза ідентичності, культурна криза» [цит. за: 8, с. 48].

Мета нашої розвідки дослідити романну прозу Звонка Карановича в контексті історії розвитку сербської літератури початку ХХІ століття та простежити вектори вибудови новітньої ідентичності після Югославських воєн 1990-х років. Актуальність обраної теми зумовлена її недостатнім вивченням, на що вказує й аналіз наукової літератури. У вітчизняному літературознавстві окремим аспектам творчості сербського письменника З. Карановича присвячені небагаточисельні розвідки учених-славістів: проф. А. Л. Татаренко, О. Мацько та І. Скакун, сербських літературознавців та літературних критиків проф. Д. Айдачича, С. Чірича та Б. Чулафич.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Новітня історія Сербії надзвичайно багата на події, здебільшого – сумні та трагічні. Кінець ХХ століття в Південно-Східній Європі ознаменувався режимом останнього президента Югославії Слободана Мілошевича та розпадом Югославії. Цей процес супроводжувався потужними політичними потрясіннями, кривавими і жорстокими конфліктами. Відбулася низка воєнних конфліктів: у Хорватії в 1991–1995 роках, у Боснії та Герцеговині в 1992–1995 роках, конфлікт у Косово в 1999 році. Космополітична та спокійна атмосфера 1980-х років у Югославії змінилася пеклом новітніх балканських воєн, а в літературу прийшли нові теми й мотиви: роздуми про життя та смерть, війну та мир, його минулість та недовговічність, місце людини у світі.

Для Сербії 1990-ті роки стали роками санкцій, ембарго, економічної кризи, гіперінфляції та війни, що супроводжувалися колосальними втратами серед цивільного населення. Глобальне розчарування та зневіра суспільства стали доміантними. Це темне десятиліття закінчилося бомбардуванням території Сербії союзними силами НАТО впродовж 78 днів та падінням режиму С. Мілошевича. На політичній карті Європи з'явилися нові незалежні республіки. Цей період увійшов у історію під назвою Балканська криза. Бути сербом раптом стало соромно.

Безперечно, що цей історичний калейдоскоп знайшов своє втілення в різножанрових художніх текстах, відгукнувся і в інших культурних сферах. Однак це сталося не відразу. Знадобився певний час, щоб осмислити події, які так раптово змінили життя людей. У 2010 році в інтерв'ю хорватському літературному виданню «QUORUM» Звонко Каранович із гіркотою зауважив: «Минули роки, а ми ще не проаналізували, чому в 90-их зазнали цієї неймовірної цивілізаційної поразки. Не почули ні слова про це, не кажучи вже про пошук відповідей. Але пошук відповідей – це не завдання письменника, йому слід помічати і ставити питання. Трилогія “Щоденник дезертира” присвячена тодішнім втраченим поколінням» [2].

Постать Звонка Карановича – культова в сербській літературі. Популярний поет з 80-х роках ХХ століття, а з початку ХХІ століття – ще й письменник-романіст, входить до переліку найпопулярніших письменників сучасної сербської літератури. Його творчість є надзвичайно затребуваною не тільки в Сербії та колишній Югославії, а й за її межами, про що свідчать численні переклади його поезій та романів. Зокрема романи «Чотири стіни і місто» («Četiri zida i grad») та

«Три картини перемоги» («Tri slike pobede») було перекладено й українською мовою вітчизняним перекладачем та літературознавцем Зоряною Гук (Львів) у 2009 та 2016 році відповідно.

З. Каранович – це письменник, який уже давно знайшов свого читача поза межами своєї батьківщини, адже його твори перекладено більш ніж на 15 мов світу. У 2012 році американський фонд PEN/Heim Translation Fund Grants нагородив сербську перекладачку Ану Божичевич за англійський переклад поеми З. Карановича «Легко було запалити сніг» («Bilo je lako zapaliti sneg»), відзначивши, що «Звонко Каранович – ікона контркультури, він пише яскравим, витонченим стилем, сповненим туги за трансцендентністю в умовах культурних та політичних змін» [11].

Звонко Каранович народився в сербському місті Ніш у 1959 році. Його творчість виростає з досвіду американської літератури бітників, світового кінематографу та поп-культури [1]. Протягом останніх 20 років З. Каранович став відомим як культовий поет сербського андеграунду, передусім завдяки урбаністичній тематиці та винятковій проникливості, орієнтації на діалог з читачем навіть попри те, що у своїй поезії автор майже завжди звертається до темної сторони людського буття. Буремні 90-ті роки ХХ століття спонукали автора змін. Необхідність розповісти про події 1990-х років у Сербії, про колосальну поразку, якої зазнали космополітично налаштовані покоління, привели З. Карановича до зміни жанрової парадигми. За словами письменника: «Я мусив висловитися про ті десять років санкцій, демонстрацій, вербовок, гіперінфляції, чорного ринку, щоденного пошуку виходу з ситуації у боротьбі за життя». Війна лишила слід не лише на особистості, але й на творчій манері автора: «Пережиття війни відбилосся на моєму писанні, насамперед на тому, як саме я пишу. Я почав набагато більше використовувати іронію, гумор та абсурд. Зараз у світі нема місця сентиментам <...> письменник, котрий сьогодні не послуговується іронією, не бачить справжньої картини реальності. І на мою думку, він не має права бути аполітичним, але це особиста справа кожного» [3].

У 2004 році з'явився його перший роман (початок майбутньої трилогії) «Більше, ніж нуль» («Više od nule», 2004). Згодом вийшли друком наступні два романи – «Чотири стіни і місто» («Četiri zida i grad», 2006) та «Три картини перемоги» («Tri slike pobede», 2009) [4; 5; 6].

Усі три книги З. Карановича були високо оцінені сербськими літературними критиками й читачами. Зауважимо, що перший роман трилогії пережив три перевидання, а інші два увійшли до шорт-листів найпрестижнішої сербської національної літературної премії журналу НІН, яка присуджується найкращому роману року вже більш ніж 50 років поспіль. Слід наголосити, що цієї нагороди свого часу були удостоєні такі класики сербської (та югославської) літератури як Мілош Црнянський, Борислав Пекич, Данило Киш та багато інших славетних письменників. Без перебільшення можна стверджувати, що йдеться про сучасного класика сербської літератури.

Наше дослідження зосереджене на романній творчості Звонка Карановича – автора першої трилогії у сербській літературі ХХІ століття «Щоденник дезертира», передусім – на способах і художніх методах конструювання сербської культурної ідентичності в нових історичних умовах.

Трилогія «Щоденник дезертира» була задумана як розповідь про трьох найкращих друзів, кожен з яких є головним героєм одного роману. Кожен роман – самостійний твір, але разом вони створюють одну цілісну картину. Також твори хронологічно пов'язані: другий та третій романи починаються наступного дня після завершення попереднього. Їх можна читати і як окремі твори, адже вони функціонують як самостійні художні тексти. Структура і художньо-стильові особливості трилогії знаходяться в полі зацікавленості літературознавців. На думку проф. А. Татаренко, «циклізація як засіб надання епічної цілісності фікційному світу» характеризує цю першу трилогію сербської літератури ХХІ століття. Аналізуючи твір, дослідниця зауважує: «Хоча поетика її автора є постмодерною, але не постмодерністською (твори Карановича, наприклад, не позначені літературоцентризмом, а формальні пошуки не можна вважати домінантною сферою зацікавлень автора), цікавим є його прагнення до досягнення завершеності <...>. Кожен із цих романів побудовано з використанням фігури кола, а останній («Три картини перемоги». – О. А.) демонструє можливості циклізації і на рівні одного твору <...>, і на рівні трилогії як художнього цілого» [9, с. 450]. Хронотоп трилогії охоплює дворічний період правління режиму Слободана Мілошевича від квітня 1998 року до 5 жовтня 2000 року. Зауважимо, що політичний аспект суспільної дійсності присутній у романах, але він виступає сценографією наративу.

У центрі оповіді – переломні моменти життя головних героїв, які намагаються жити «по-своєму». У своїй інтелегентній авторській манері, озброївшись самоіронією та гротеском, письменник веде екзистенційну оповідь про життя в Сербії 1990-х років, а точніше – у Ніші. Герої його романів – Александр Джорджевич «Корто», Владан Мітич «Татула» та Джордже Узелац, і кожен з них у свій особливий спосіб намагається досягнути навколишню дійсність Сербії кінця ХХ століття та визначити свою ідентичність у цій турбулентності часу. Сам письменник характеризує їх так: «Мене цікавлять відлюдники, оті маргінали, не пристосовані до системи, часу, середовища, пристрасні і життєлюбні борці за свої переконання, за свій світогляд. Боротьба за те, щоб залишитися самим собою є важливою не лише для митців, а й для кожної людини, яка має хребет» [3]. Це персонажі з міських околиць, хлопці із «сусіднього під'їзду», не святі й не грішники, спритні та схильні до вад, інколи сильні, інколи слабкі, але, безперечно, життєрадісні та спрагли до життя. «Професії» головних героїв відповідають їхнім інтересам: один є власником музичної крамниці, інший – ілюстратором коміксів і дилером легких наркотиків, третій – денді та продавець фірмового одягу. Усі вони стали дезертирами з похмурої дійсності Сербії 1990-х, вони існують у ній, але не сприймають її. Вони «тікають» від неї в мистецтво, алкоголь та наркотики, в той же час атакуючи її своєю активною життєвою позицією, бажанням перемогти. «Час інфляції усіх суспільних і моральних цінностей, розчарування та депресії», але «також і час, коли молоді люди опираються пресингу політики, диктату необхідності, тиску безнадії» – так слушно охарактеризувала цей період у історії Сербії проф. А. Татаренко [14].

Висновки. Проза Звонка Карановича, як загалом і вся його творчість, продовжує традицію письменників втраченого покоління (Ернеста Гемінгвея, Френсіса Скотта Фіцджеральда, Джеймса Джойса та ін.), про що свідчать манера письма, тематика і ті художні прийоми, якими послуговується автор для досягнення мети – гумор, самоіронія, гротеск.

На нашу думку, З. Каранович у своїй прозі стилістично й тематично відходить від традицій сербських «великих» наративів кінця ХХ століття й органічно входить у контекст світового літературного процесу. Письменник у трилогії переосмислює події 1990-х років на теренах колишньої Югославії та здійснює спробу віднайти причини й наслідки потужної цивілізаційної поразки, якої зазнали космополітично налаштовані кола. Герої твору намагаються визначити свою ідентичність та відшукати власне місце не тільки в новій постюгославській і постмілошевичевській Сербії, а й в універсумі світу загалом.

Джерела та література

1. Звонко Карановић [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.skd.rs/index.php/zvonko-karanovic>.
2. Звонко Каранович: «Ненависть до сучасності криється в її незрозумінні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2017/05/22/zvonko-karanovich-nenavist-do-suchasnosti-kriyetsya-v-yiyi-nerozuminni>.
3. Звонко Каранович: Після війни почав більше вдаватися до іронії й абсурду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chytomo.com/interview/zvonko-karanovich-pislya-vijni-pochav-bilshe-vdavatisya-do-ironiii-j-absurdu>.
4. Карановић З. Више од нуле : [роман] / Звонко Карановић. – Београд : Лагуна, 2006. – 261 с.
5. Карановић З. Три слике победе : [роман] / Звонко Карановић. – Београд : Лагуна, 2009. – 251 с.
6. Карановић З. Четири зида и град : [роман] / Звонко Карановић. – Београд : Лагуна, 2008. – 190 с.
7. Попова М. К. Проблема национальной идентичности и литература / М. К. Попова // Вестник ВГУ. Серия 1 : Гуманитарные науки. – 2001. – № 2. – С. 45–48.
8. Стиль і переклад : зб.наук. пр. / Київський нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; відп. ред. І. В. Смушинська ; редкол. : І. І. Нічаєнко, В. Б. Бурбело, З. О. Гетьман [та ін.]. – К. : Київ. ун-т, 2016. – Вип. 1 (3). – 386 с.
9. Татаренко А. Поетика форми в прозі постмодернізму (досвід сербської літератури) : монограф. / Алла Татаренко. Львів : ПАІС, 2010 – 544 с.
10. Ярмач В. «Хрестоматійна» сербська література [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2016/11/02/hrestomatijna-serbska-literatura>.
11. Announcing the 2012 pen translation fund grant recipients [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pen.org/announcing-the-2012-pen-translation-fund-grant-recipients>.
12. Đerić Z. Srpski pisci kao sa/učesnici poslednje decenije XX veka [Електронний ресурс] / Zoran Đerić. – Режим доступу : https://kupdf.com/download/srpski-pisci-kaosau-269-esnici-poslednje-decenije-xx-veka_58f5d7ffdc0d60e36fda97fc_pdf.

13. Karanović Z. Živimo kao neprobuđeni ljudi [Електронний ресурс] / Zvonko Karanović. – Режим доступу : <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html%3A407477-Zvonko-Karanovic-Zivimo-kao-neprobudjeni-ljudi>.
14. Tatarenko A. Putovanje na kraj romana. Tri slike pobjede Zvonka Kranovica [Електронний ресурс] / Alla Tatarenko. – Режим доступу : <https://www.laguna.rs/laguna-bukmarker-putovanje-na-kraj-romana-tri-slike-pobjede-zvonka-karanovic-unos-104.html>.

Антонова Ольга. Картины новейшей сербской идентичности Звонка Карановича в трилогии «Дневник дезертира». Данная статья посвящена исследованию творчества современного сербского писателя Звонка Карановича, в частности его романной трилогии «Дневник дезертира». Внимание акцентируется на изменении жанровой парадигмы в условиях новых вызовов эпохи, освещается построение новой сербской идентичности. Исследование сосредоточено на романном творчестве Звонка Карановича – автора первой трилогии в сербской литературе XXI века, прежде всего на способах и художественных методах конструирования сербской культурной идентичности в новых исторических условиях, после Балканского кризиса 90-х годов XX в., который сопровождал распад Югославии. В статье предпринята попытка исследовать переосмысления героями произведений событий 90-х годов в бывшей Югославии. Автор при посредничестве своих героев осуществляет попытку найти причины и последствия мощного цивилизационного поражения, которое потерпели космополитически настроенные круги в Сербии.

Ключевые слова: Звонко Каранович, сербская литература, идентичность, Балканский кризис.

Antonova Olga. The Pictures of the Newest Serbian Identity of Zvonko Karanovic in the Trilogy “Diary of a Deserter”. This article is devoted to the study of the works of the contemporary Serbian writer Zvonko Karanovic and, in particular, his novel trilogy, Diary of a Deserter. Attention is focused on changing the genre paradigm in the face of new challenges of the era, the construction of a new Serbian identity is highlighted. The research is focused on the novelistic work of Zvonka Karanovich, the author of the first trilogy in the Serbian literature of the 21st century and above all on the methods and artistic methods of constructing Serbian cultural identity in the new historical conditions, following the Balkan crisis of the 1990s, which accompanied the break-up of Yugoslavia. The article attempts to investigate the hero's reconsideration of the works of the events of the 1990s in the former Yugoslavia. The author, with the mediation of his heroes, makes an attempt to find the causes and consequences of the powerful civilizational defeat suffered by cosmopolitan circles in Serbia.

Key words: Zvonko Karanovic, Serbian literature, identity, Balkan crisis.

Стаття надійшла до редколегії
07. 06. 2017 р.

УДК 821.161.2.08:82.091

Дарина Блохин

Стильові шукання Лесі Українки на тлі західноєвропейської літератури

У статті висвітлено шлях стильових шукань Лесі Українки та взаємовпливи української та західноєвропейських літератур, особливо французької, німецької, бельгійської, польської. Звернено увагу на співпрацю І. Франка, Лесі Українки та О. Кобилянської. Доведено, що український неоромантизм розвивався на національному ґрунті, мав стильові особливості – переходив у неокласицизм, поєднував елементи неоромантизму та неокласицизму.

Ключові слова: неоромантизм Лесі Українки, модернізм, класицизм, неокласицизм, лесезнавство в Німеччині, Ю. Блохин, позитивізм, натуралізм, імпресіонізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Славна донька українського народу Леся Українка відома не лише в Україні, а й за кордоном. Її ім'я по праву повинно бути серед письменників світового масштабу. Рабське становище, в якому була Україна, на жаль, не дозволило показати на весь світ її велич. Попри це, твори Лесі Українки перекладені на 22 мови світу. У Німеччині лесезнавство було засноване відомим українським і габілітованим німецьким ученим – академіком, професором, доктором Юрієм Бойком-Блохином, який 27 років працював у німецькому Людвіг-Максильянс-Університеті. Він читав студентам лекції, показуючи зв'язки Лесі Українки з німецькими романтиками та неоромантиками; доказав, що неоромантизм української письменниці